

In een laatste hoofdstuk komt vooral de verhouding tussen zingeving en manipulatie aan bod. Het groeit uit een pregnante cultuurkritiek op de huidige rol van de techniek.

Dit werk is ongetwijfeld een boeiende studie die belangrijke facetten van onze cultuur omspant: zo het probleem van de zingeving, van de rol die de wetenschap kan of niet mag spelen, het vraagstuk van de fascinatie die uitgaat van de moderne techniek, de relatie tussen religie en wetenschap, enzovoort. Bekijkt men het rijtje van onderwerpen, dan kan men zich toch de vraag stellen of de auteurs niet te veel hooi op hun vork hebben genomen, zeker wanneer dit alles samengeperst zit op amper honderd pagina's. Dit is opvallend in het laatste hoofdstuk waar op een draffe een hele cultuurkritiek wordt afgehandeld. Afgezien van deze aanmerking, die ik wil catalogeren als een schoonheidsfoutje, zijn er toch een paar meer fundamentele bedenkingen. Zo is er het gebruik van het begrip transcendent in de zingevende interesse. De auteurs plaatsen dit in het hart van de zingeving, dit in tegenstelling tot de wetenschappelijke of cognitieve interesse. Kan deze mening wel overeind blijven? De wetenschap wordt toch ook steeds geconfronteerd met een werkelijkheid die ten overstaan van de wetenschappelijke kennis, transcendent is. Was dit niet het geval dan zou, zoals Delfgaauw het uitdrukt, de wetenschap een einde hebben gevonden. De auteurs schijnen dit maar gedeeltelijk in hun betoog te hebben opgenomen en hebben er zeker niet de conclusie uit getrokken dat op dit punt geen wezenlijk verschil bestaat tussen de zingevende en cognitieve interesse. De uitspraak die zij in de mond leggen van "een woordvoerder van het nieuwe antropocentrisme" (p. 47), namelijk dat "als men maar ver genoeg gaat in het streng wetenschappelijk denken, dan zal men niet vervreemd geraken van de vertrouwde waarden, maar dan zal men juist dankzij wetenschappelijk inzicht een objectieve basis kunnen geven aan deze waarden", lijkt mij nogal karikaturaal. Een volgende bedenking betreft het feit dat in de bespreking van de zingevende interesse, weinig of geen rekening wordt gehouden met datgene wat die interesse uitlokt. Staat de mens als zingend wezen tegenover een zinloze omgeving of kan hij pas als zodanig optreden tegenover een werkelijkheid waaraan reeds zin gegeven is? Of, zoals Van Melsen het formuleerde in zijn *Natuurwetenschap en techniek*, sluit niet elke zingeving zinsontlening in?

Wellicht was de beperkte omvang van het boek mee de oorzaak dat een aantal vragen die de auteurs zelf oproepen, niet of slechts onvolledig konden worden behandeld. Maar ondanks deze beperktheid blijft het werk een stimulerend en interessante studie.

Raoul BAUER

* * *

DE 'WIENER KREIS'

Moritz Schlick, *The Problems of Philosophy in Their Interconnection, Winter Semester Lectures 1933-34*, (uitgegeven door Henk L. Mulder, A. J. Kox en Rainer Hegselmann), Dordrecht, Reidel, 1987, (Vienna Circle Collection volume 18), 224 blz., 185 Hfl. ISBN 90 277 2465 2

Brian McGuiness F. (ed.): *Unified Science, The Vienna Circle Monograph Series originally edited by Otto Neurath, now in an English Edition*, Dordrecht, Reidel, 1987, (*Vienna Circle Collection volume 19*), 328 blz., 210 Hfl. ISBN 90 277 2484 9

Deze twee werken verschijnen in de door Reidel opgezette, prestigieuze reeks, *Vienna Circle Collection*, onder redactie van Henk L. Mulder, Robert S. Cohen en Brian McGuiness. De bedoeling van de 'Collection' is in de eerste plaats het samenbrengen van de belangrijkste werken van de leden van de *Wiener Kreis* (de Weense Kring): Otto Neurath (volumes 1 en 16), Karl Menger (volumes 6 en 10), Friedrich Waismann (volume 8), Moritz Schlick (volume 11), Hans Hahn (volume 13), Herbert Feigl (volume 14) en Victor Kraft (volume 15). Vele van de hier verzamelde teksten waren reeds lang 'out-of-print' (zeg maar onvindbaar) en enkel in de oorspronkelijke duitstalige versie beschikbaar. Bovendien worden ook werken opgenomen die een invloed hebben uitgeoefend op de Weense Kring: Ludwig Boltzmann (volume 5), Ernst Mach (volumes 3 en 17), Hans Reichenbach (volume 4). Misschien dat men zich afvraagt wat er met Rudolf Carnap gebeurd is? Gelukkig zijn de meeste werken van Carnap nog steeds beschikbaar (in het bijzonder: *The Philosophy of Rudolf Carnap*, uitgegeven door P.A. Schilpp, in *The Library of Living Philosophers*, volume XI, Cambridge UP, London, 1963). We hopen dat er ooit een volume zal verschijnen met de engelstalige versie van het doctoraat van Carnap over de filosofie van de ruimte (*Der Raum*, Kant-Studien, 56, Reuther & Reichard Verlag, Berlijn, 1922). Dit belangrijke werk bevindt zich thans in de Carnap collectie van de Universiteit van Pittsburgh en verdient zeker een plaats in de reeks.

De filosofie van de 'Wiener Kreis' wordt gewoonlijk aangeduid met *logisch positivisme* of *logisch empirisme*. In de meeste handboeken die slechts één of twee paragrafen beschikbaar hebben voor een presentatie van het logisch empirisme, krijgt men de indruk dat deze groep een duidelijk geformuleerde visie, een basismanifest had waar alle leden als één blok achter stonden. Laat men deze handboeken terzijde en leest men een artikel van minstens twee leden van de Wiener Kreis, dan merkt men dat hier minstens twee visies gepresenteerd worden. Er zijn ongetwijfeld raakpunten, maar ieder lid van de 'Wiener Kreis' hield er zijn eigen opvattingen op na. En niet alleen dat: ieder van de leden had ook een eigen persoonlijkheid. Aan de ene kant Otto Neurath, de organisator met duidelijke politiek-sociale opvattingen, aan de andere kant Moritz Schlick, de aristocratische 'armchair'-filosoof. De twee volumes die nu verschenen zijn, bevestigen dit beeld.

Het Schlick-volume is een Engelse vertaling van de lessen van Schlick gegeven in het wintersemester van 1933-34. De notities zijn niet van Schlick zelf afkomstig - volgens de inleiding improviseerde hij grotendeels - maar van Kathe Steinhart, een studente. Helemaal wordt er niet vermeld voor welke studenten - eerstejaars, laatstejaars, filosofen of wetenschappers? - de cursus bedoeld was.

Als men het boek vanuit het oogpunt van Schlick als lesgever leest, dan is het meest opvallende dat hij soms zeer sterke vereenvoudigingen niet uit de weg gaat. Ongeveer alle filosofen die worden aangehaald - Plato, Aristoteles, Parmenides, Descartes, Berkeley, Spinoza, Kant, Hegel, Schopenhauer, Husserl om er slechts enkele op te sommen - hebben zich allen vergist. Een voorbeeld (p.126): Schlick toont aan dat synthetische a priori oordelen niet kunnen bestaan (vanuit zijn logisch empiristische opvatting), derhalve heeft Kant zich schro-

melijk vergist in zijn *Kritik der reinen Vernunft*, derhalve hoeft men dit werk niet te lezen ("... so we do not need the *Critique of Pure Reason* either.", p. 126).

Men vindt er ook het optimisme in terug dat zo kenmerkend is voor deze periode: de wetenschappers, in het bijzonder de fysica, zijn op weg in één systeem geïntegreerd te worden. P. 84: "... we are taking the science here to be a completed system; theoretical physics is already very close to being so." Hoewel hier meteen moet aan toegevoegd worden dat Schlick zich niet tot grootse uitspraken over biologie en psychologie liet verleiden. Het is zelfs een open vraag voor hem (hoofdstuk V: "The System of the Sciences", pp. 32-39) of het éénmaken van bijvoorbeeld biologie en fysica wel mogelijk is.

De opbouw van de lezingen is zeer duidelijk: de hoofdstukken 1 tot en met 5 vormen een aanloop tot het beantwoorden van de vraag 'Wat is eigen aan de filosofische praktijk?' De vraag wordt beantwoord in hoofdstuk 6 ("The Philosophical Approach"). Dit wordt in zeker detail uitgewerkt in de hoofdstukken 7 tot en met 14 - het sleutelbegrip is betekenis - en de laatste hoofdstukken (15 tot en met 23) zijn toepassingen waarbij beroemde en beruchte filosofische problemen (vrije wil, de realiteit van de wereld, het geest-lichaam probleem) genadeloos van tafel worden geveegd.

Vanuit filosofisch oogpunt is het meest opvallende hoe sterk Moritz Schlick door Ludwig Wittgenstein was beïnvloed. In de lezingen vermeldt hij dit trouwens expliciet (p. 101, 118). Het is een verrassing te lezen dat reeds in 1933-34 Schlick een aanhanger was van de theorie dat de betekenis van een woord samenvalt met het gebruik ervan (het beruchte Wittgensteiniaanse "meaning = use"). De betekenis van een woord valt dan samen met het geheel van de regels die het gebruik van dit woord regelen. Meer zelfs op p. 102 leest men dat het vraagstuk van wat 'a rule' is, niet zou moeten gesteld worden. Deze uitspraak zou men net zogoed kunnen lezen in Wittgensteins *Philosophische Untersuchungen*. Dat Schlick en Wittgenstein op dezelfde golflengte zaten, wordt duidelijk gemaakt in het door Brian McGuinness uitgegeven, *Ludwig Wittgenstein and the Vienna Circle, conversations recorded by Friedrich Waismann*, Blackwell, Oxford, 1979. Beide filosofen hadden in de periode 1929 en 1932 een reeks gesprekken waarin één van de centrale thema's precies het probleem van de regels is.

Wie niet erg vertrouwd is met het werk van de 'Wiener Kreis', zou ik zeker aanraden dit boek te lezen samen met het basismanifest van de 'Wiener Kreis' (in Otto Neurath, *Empiricism and Sociology*, uitgegeven door Marie Neurath en Robert S. Cohen, Reidel, Dordrecht, 1973, (volume 1 van de Collection), hoofdstuk 9: "Wissenschaftliche Weltauffassung. Der Wiener Kreis", pp. 299-318 in Engelse vertaling). Dit manifest, van de hand van Otto Neurath, is opgedragen aan Schlick, maar wel geschreven in zijn afwezigheid. Dat de 'Wiener Kreis' een heteroog gezelschap moet geweest zijn, wordt dan meteen duidelijk uit deze gecombineerde lectuur.

Het Neurath-volume is een bundeling van monografieën oorspronkelijk uitgegeven onder de titel *Einheitswissenschaft* tussen 1933 en 1939. De inleiding van Rainer Hegselmann schetst een prachtig beeld van Otto Neurath als onvermoeibaar planner en organisator. Behalve de reeks waarvan hier de teksten gebundeld zijn, werkte Neurath ook aan de beroemde *International Encyclopedia of Unified Science* (waarin onder andere een monografie verscheen van Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*) en aan het tijdschrift *Erkenntnis* (later *The Journal of Unified Science*).

Wanneer men de problemen leest die Neurath had met de Oostenrijkse overheid, met het vinden van een uitgever en drukker, dan is het verbazingwekkend dat er überhaupt iets werd gepubliceerd.

Het 'Einheitswissenschaft'-project maakt deel uit van één van de belangrijkste opdrachten die (een aantal leden van) de Wiener Kreis zich gesteld had(den): het effectief uitbouwen van een eenheidswetenschap. De negen monografieën zijn onderling onafhankelijk en brengen dus in de eerste plaats materiaal aan voor een unificatie en geen aanwijzingen hoe de unificatie zelf dient te gebeuren. Men mag dit laatste trouwens nog steeds beschouwen als één van de struikelblokken van het logisch empirisme. Hoewel de onmogelijkheid van de opdracht nog steeds niet is aangetoond, wacht ze wel nog steeds op uitvoering.

De behandelde onderwerpen zijn: psychologie (Otto Neurath), economie (Otto Neurath), fysica (Philipp Frank), wiskunde en logica (Hans Hahn), geschiedenis (Heinrich Gomperz). Richard von Mises behandelt het werk van Ernst Mach, en Rudolf Carnap heeft het over één van zijn geliefkoosde thema's: de logische syntax van de wetenschappen. Eén monografie neemt een wat aparte plaats in: *Towards an Encyclopedia of Unified Science* (1937). Behalve uitgever en samensteller van boeken en tijdschriften, was Neurath ook een congresorganisator, onder andere van de *International Congress for the Unity of Science*. De teksten van het derde congres zijn hier samengebracht samen met enkele aanvullende teksten die Neurath relevant achtte. Ik neem deze monografie apart om twee redenen.

Als je filosofen, wetenschappers bezig wil zien, dan zijn congressen daarvoor uitstekende plaatsen. Nog niet helemaal uitgewerkte ideeën, wilde suggesties, projecten in embryonaal stadium krijgen een kans om gepresenteerd te worden. In de korte bijdrage van J. H. Woodger, "Unify through Formalization" lees je een werkelijke oproep tot onmiddellijk uit te voeren werk (p. 165). In Neuraths bijdrage lees je de hoop dat de eenheidswetenschap voor de nieuwe generatie de aantrekkelijkheid van de wetenschap zal herstellen: "Veel jonge mensen, voor wie de wetenschappen in hun isolement koud en afstandelijk lijken, zullen zeker door de eenheidswetenschap aangetrokken worden omwille van de mogelijkheid alles met alles te verbinden ..." (blz. 140).

De tweede reden is een korte bijdrage van Gerrit Mannoury, "Significs" (pp. 162-164). Het is een weinig bekend gegeven dat gelijktijdig met de 'Wiener Kreis' in Nederland een gelijkaardige groep actief was, de *Signifische Beweging* (eerste leden: Henri Borel, Jacob van Ginneken, Frederik van Eeden en Gerrit Mannoury).

Mannoury was de Otto Neurath van de 'Signifische Beweging'. Hoewel er vele punten van overeenkomst te vinden waren - ik mag de lezer uitnodigen Frederik van Eedens *Redekunstige Grondslag van de Verstandhouding* (Spectrum, Antwerpen, 1975) te vergelijken met Wittgensteins *Tractatus Logico-Philosophicus* - mag men in geen geval 'Significi' bestempelen als de Nederlandse afdeling van de 'Wiener Kreis'. Dat Otto Neurath deze aanpak belangrijk vond, mag blijken uit het feit dat de tekst van Mannoury door Neurath aan de congres teksten is toegevoegd. Voeg hieraan toe dat de 'Significi' onder andere sterk beïnvloed waren door Hegel en je hebt hier een situatie die moet uitnodigen tot verdere studie. Helaas is dit nog steeds niet gebeurd op een paar artikelen na (zie bijvoorbeeld J. van Nieuwstadt, *De Nederlandse significatie: een documentatie*, in: *Kennis & Methode*, jaargang II, 4, 1979, pp. 341-362).

Beide hier gepresenteerde werken zijn voorzien van indexen, het Schlick-volume be-

vat een volledige bibliografie van zijn werk en het Neurath-volume bevat een uitstekend notenapparaat waarin ook biografische elementen zijn opgenomen.

Jean Paul VAN BENDEGEM
(Bevoegd Verklaard Navorser NFWO
Rijksuniversiteit Gent - Vrije Universiteit Brussel)